

100 AASTAT SÜNNIST ENDEL PÄRN – TEATRITÕDEDEST OPERETIPROFESSORI PILGUGA

JAAK JÕEKALLAS

Teatripisik on palju hullem kui gripipisik. Hiilib sinu juurde sinu enda kaudu märkamatu igasugu stsenaaristide ja autorite tahtel. Mind on näiteks sada korda maha lastud, sohipojaks peetud. Ma olen ennast ise mürgitanud, üleöö miljonäriks saanud. Aga see kõik on toimunud ju autorite ja lavastajate tahtel!

Nii on tunnistanud Endel Pärn, legendaarne operetiartist ja teatrikorüfee, kelle sünnist möödus tänavu 21. aprillil sada aastat.

Kui alustasin selle kirjutise ettevalmistamist, seisin küsimuse ees, kuidas portreerida inimest, kellega ma pole tegelikult kunagi kohtunud ja keda ma isiklikult ei tunne. Ajaks, mil mina oma teatriteed Estonias alustasin, oli Pärn teatrist eemal olnud juba neli aastat. Laval olen teda näinud vaid Archibaldina Paul Ábrahâmi operetis „Savoy ball”, omaaegu meeletult populaarses lavastuses, ning loomulikult ka paljudes tele- ja mängufilmides, kus ta oma isikupärase hääle ja sarmiga alati tähelepanu köitis. Endel Pärna ärasaatmisel Estonia teatri suurest saalist Toonela radadele osalesin juba ooperikoori noore ja verivärske liikmena.

Õeldakse, et näitleja sureb kaks korda. Esimest korda siis, kui ta lahkub laval, ja teist korda, kui sureb oma kaas-aegsete mälestustes. Endel Pärn jättis kordumatu isiksusena laval ja eraelus teatritaevasse komeedi lennuga sar-

naneva jälje. Pärast lahkumist igaviku teele jäi ta elama oma kolleegide ja teiste kaas-aegsete mälestustes. Noore ja uudishimulikuna kõige teatris toimuva vastu lasksin vanematel kolleegidel ikka ja jälle endale rääkida mälestuskilde „endistest kaunitest aegadest Estonia teatris”, nagu kirjutas üks kolleeg kunagi ühele mulle kingitud fotole. Nendest lugudest on koorunud välja Endel Pärn kui väga terava keele ja ütlemisega, ent samas endas suurt ja sügavat teatrieetikat kandev näitleja.

Minu hea kolleeg ooperikoorist Marvi Taggo, 1998. aastal ilmunud elulooraamatu „Endel Pärn. Operetiprofessor” autor, meenutab Pärna: *Mul on meeles näitleja, keda suu lahti nautisin. Äkki seisis ta sinu kõrval ja põrutas kõige ägedamal viisil: „Kus teie grimm on? Laval peab alati olema grimmis!” – Hädanaljaga pooleks ütlesin: „Mul on sisemine grimm!” – „Ah, isegi nii,” kergitas Pärn pahaendeliselt ühte kulmu. Monokliga silm „viskas” välja vihaseid sädemeid. Niisugune suhtumine lavasse võib teatrimehes ainult maavärinaid esile kutsuda.*

Nagu Marvi ise hiljem tunnistas, olid Pärna ütlemised justkui kahe teraga mõök – ühest küljest salvavad, teisest küljest aga õpetlikud ja mõtlemapanevad.

Voldemar Panso, kelle lavastajakäe all valmis Endel Pärna üks tipprolle, keelteprofessor Henry Higgins Frede-

*Ja kui uuesti
alustada saaksin,
hakkaksin jälle
näitlejaks. Mida
muud ma oleksin
teinud...*

*Gunnar Vaidla foto
ETMMi kogust*

rick Loewe' muusikalis „Minu veetlev leedi”, on öelnud, et teatrietika pole küll kasarmukord, kuid ometi teatri sõnata vanne, milleta nõrk ja täpne kunstikangas käriseda võib. Ja Endel Pärna võime kõhklemata nimetada selle eetika edasikandjaks Estonia teatris.

Kavandades seda lugu, otsustasin, et ei hakka üles lugema Pärna kõiki rolle ja suursaavutusi laval, teles ja kinoekraanil, hea tahte korral võib leida neid igast teatmeteosest. Pigem huvitas mind ikka tema isiksus. Ning nõnda olulise daatumini puhul nagu sada

aastat sünnist otsustasin, et sõna võiks anda ka loo nimegelasele endale, kelle ütlemiste kaudu oleksid ehk paljudki mõtted ja tõeterad taas üle korratud.

Seda, et meie juubilari näol oli tegu ühe korraliku naljamehega, tõestab tema enda meenutus oma lapsepõlvest: *Sündisin Petrogradis 21. aprillil 1914. aastal, Vassili saarel neljandal liinil Aleksander Pärna esimese pojana. Kuidas ma oma sündimise ajaks sinna sattusin, sellest ei ole mul täpset ülevaadet. Esimene, mida ma mäletan: ema keetis suhkrut, pistsin näpu kuuma potti ja just sel hetkel lenda-*

sid aknaklaasid eest. Need olid „Aurora” kogupaugud. Olin nelja-aastane, minu isa teenis Kroonlinnas aega.

Peagi siirdus perekond aga Tartusse, kus nooruke Endel alustas ka oma kooliteed, kommenteerides seda perioodi hiljem talle omase sarkasmiga: *Laulmine ja võimlemine on mul alati viied olnud. Teistest ainetest ma pikemalt ei räägiks...*

Oma lavadebüüdi tegi Pärn karjapoisi rolliga J. Normani näitemängus „Leeni ehk vaeslapse jaaniöö”, mille kandis ette Tartu Tähe tänava asjaarmastajate selts. Sellest, mis edasi sai, on ta pajatanud nõnda: *Järgmine, teine osa mul ei õnnestunud. Olin kas nunn või munk, hästi ei mäleta. Igatahes üle lava me kirikumuusika saatel läksime ja hirmsasti ajas naerma – mitte see, et üle lava läksime, vaid see, et orelimeister nii valesti mängis. Mäletan, et lavastas selle näitemängu Eduard Türk. Sain tema käest naermise pärast riielda. See oli minu esimene peapesu kutseliselt näitejuhilt.*

Lava aga tõmbas noormeest üha rohkem ja rohkem ning teatrisikust nakatatud Pärna leiame peagi juba Vanemuise lavalt, kus ta tegi oma esimese etteaste väikese Margusena Kitzbergi näidendis „Libahunt”, mille lavastas samuti Türk. Tammaru perenaist mängis selles lavastuses legendaarne Liina Reiman. Tegus ja hakkaja noormees leidis peagi rakendust Vanemuise ooperikoori ridades ning seejärel juba näitlejana samas teatris.

Voldemar Mettus on kirjutanud Postimehes (7. XII 1939): *1938. aastal nägin operetis Pärna, kellel mängu keskel puhkesid ühtevalu suured aplausid. Võib öelda, et nooremaist näitlejaist on Tartu publiku lemmikuks nähtavasti ikka veel E. Pärn, kes talle omase toreda kuiva huumoriga mängis „Roxys” väravavaht Hattschekit ja steppis kergelt ja väga rütmikalt.*

Alates 1942. aastast sai Endel Pärnast Estonia operetisolist, seda tiitlit kandis ta väarikalt nelikümmend neli aastat, kuni lahkumiseni lavalt. On ta ju isegi tunnistanud: *Välja arvatud mõned esimesed aastad minu teatriteelt, mille jooksul olin tihedamalt seotud sõnalavastustega, on minu ülejäänud aeg möödunud kohustusega sekundeerida esimestele armastajatele ja nalja teha! Aga igas tükis tõelist nalja ju polegi. Selle varjamiseks tuli tarvitusele võtta terve rida patenteeritud võtteid ja nõkse, mis asja kuidagimoodi päästaksid. Minu käest on küsitud, kas operetikoomikuks peab tingimata sündima. Arvan, et ikka peab sündima, ükskõik siis, kas pianistik, tenoriks või operetikoomikuks. Ainult paha lugu on selles, kui sünnid ja laksu tagumikku saad, kohe ei tea, kas oled geenius, lontkõrv või operetikoomik!*

Endel Pärna kauaaegne kolleeg Estonia päevilt, tenor Enno Eesmaa on meenutanud: *Kui Pärn „Estoniasse” tuli, oli ta juba kõva naistemee. Kohe hakkas temaga juhtuma igasuguseid kummalisi lugusid. Ajab veel mõtteski naerma. Ja kohe oli tal ka vaateväljal primadonna Mari Kamp. Mari Kamp oli väga ilus naine, kellele kuulus Pärna lugupidamine ja armastus. Nii suur kurameerija ja naistemee, nagu Pärn oligi, ei rääkinud ta aga kunagi omavahel naistest, nagu teatris meestel kombeks.*

Ent pärast seda, kui enamik Estonia teatri kandvatest jõududest, sealhulgas Mari Kamp, oli siirdunud pagulusse, sai Endel Pärna uueks lavaarmastuseks Endla teatrist Estoniasse tulnud sarmikas Sophie Sooäär. Kui too 1961. aastal arst Erich Moisariga altari ette astus, kommenteeris Endel Pärn talle omase sarkasmiga: *Minu vältimatu armastus laval on Sophie Sooäär. Ütlesin talle, et doktor Moisariga oled sa abiellunud üks kord, aga minuga igal õhtul.*

Imre Kálmáni
 „Mariza”.
 Estonia, 1959.
 Lisa – Sophie
 Sooäär ja
 Koloman Zsupán
 – Endel Pärn.
 Foto ETMMi
 kogust

Ja kes meist ei mäletaks stseeni filmist „Mehed ei nuta”, Endel Pärn suudleb selles Sophie Sooääre kätt ja lausub: „Minu elulaulul on ilusaid salme olnud, aga refrääniks jääte ikkagi teie!” Saades vastuseks: „Muide, suudeldes daami kätt, ei tõsteta mitte kätt, vaid langetatakse pea!” Selle peale ei jää elukogenud naistemehel öelda muud kui: „Ah sa kurat!” See on üks väheseid hetki, mil kahe suure näitleja võrratu ja kordumatu partnerlus on jäädvustatud

filmilindile, mis annab meile võimaluse seda ikka ja jälle nautida.

Endel Pärn alustas oma teatriteed toleaegsete suurte lavaisiksuste kõrval, kes kujundasid meie toonast teatripilti. *Ma ei oska öelda, kas see, mida Pinna, Laur, Üksip, Lüüdik, Eskola lavalt tegid, on üldse õpitav. Näitlejaks, öeldakse, õpitakse koolis. Roll aga tekib küll rohkem turul ja tänaval terase silmaga ringi vaadates. Eduard Türk kõndis alati turul ja sai sealt endale häid tüüpe. Arvan, et ise*

Alan Jay Lerner ja Frederick Loewe' „Minu veetlev leedi”. Estonia, 1963.
Henry Higgins — Endel Pärn ja Eliza Doolittle — Linda Rummo.
Gunnar Vaidla foto ETMMi kogust

ei mõtle kunagi midagi uut välja, vaid tuleb vaadata „elu pealt maha”. Elutööst teha kunstitöde. Neid omavahel aga ära segada ei tohi. Kõige raskem on minna üle lava. Altermann ütles, et suur kunst on laval üksinda olla ja seda ei saa õppida... See peab olema sinu sees... Laval üksinda olla peab sul olema väga hea tunne. Ainult siis saad olla publikuga kahekesi... Publik peab sind mõistma ja kuulama... Kui saalis tekib juba väike kahin, on midagi viltu, kuigi sa teksti selgelt ja täpselt edasi annad, midagi ei klapi... Aastatega kujunes juba temast endast see, kelle poole austuse ja aukartusega alt üles vaadati.

Endel Pärn, kes ei olnud käinud mitte üheski teatrikoolis ning kellel puudus erialane kutsetunnistus, on ometi suutnud ka päris tabavalt sõnastada, milline peaks olema üks teatriisiksus: Targad astroloogid ütlevad, et iga inimene sünnib siia maailma oma karikaga.

Mina kujutan ette, et inimene sünnib suure või väikese kausiga. Mida iga inimene sinna kaussi paneb, on raske öelda. Mõni aga on nagu madal taldrik. Lased lusikatäie sisse ja juba hakkab üle ääre ajama.

Mida peaks aga teatriisiksuse kauss sisaldama? Muidugi näitlejameisterlikkust: oskust laval valetada, aga ausalt valetada. Oskust luua juba lavale tulekuga pinget, ootust, rahutust, kurbust jne. Teatriisiksuse kausis peab olema kamalutäis erinevaid põhimõtteid ja teine kamalutäis erinevaid võtteid. Tühised fraasid: — Noh, kuidas soovite... Eks ma siis teen... Võib ju nii kah! — need peavad teatriisiksuse kausist kindlasti puuduma!

Tunnetusvõime on üks kuldne omadus. Oskus inimestega suhelda, mitte ülevalt alla ega ka alt üles. Oskus nii laval kui elus südamest naerda ja kurvastada. Oskus olla omanäoline teiste omanäoliste hulgas. Sellest kõigest peaks meie mängukauss ääreni,

isegi kuhjaga täis saama. Nii on see muidugi ideaalsel juhul.

See kauss võib täis olla kõikvõimalikke võimeid, isiklikku sarmi ja veel üks eriline fluidum, mis ei ole midagi muud kui teatri-tegija alati valuline südametunnistus, mida ei asenda paks rahakott ega ka aunime-tused. Võib-olla kõlab pisut pidulikult, aga näitleja peab põlema. Kui ma loeksin üles endisi ja praegusi teatriisiksusi, siis endisi saaks liiga palju ja praegusi liiga vähe. Homsete kohta on aga vara rääkima hakata.

Agateater on üks väga lihtne asi. Muud kunsti pole, kui õpid sõnad pähe ja siis näoga rahva poole ja ütled kõva häälega. Ja ajanaäitajale pole vaja vaadata. Publiku nägudelt on näha, kui on aeg lõpetada. Ja kui te minuga nõus olete, siis pean ütlema, et teil on hea maitse.

Erinevalt ooperist käib operetis sõnaline tekstiosa muusikaga käsikäes, üks peab välja kasvama teisest. Kuna Endel Pärn on suure osa oma rollidest teinud just selles žanris, siis oleks siinkohal huvitav ka teada, millised olid tema suhted muusikaga: Muusika oli meil nii peres kui ka veres. Ema laulis, isa mängis pilli ja onu oli kohe päris kõva pillimees. Tema nimi oli Joosep Kotkas ehk Kandle-Juss. Rütmitundega harjusin juba karjapoisina. Seal valmistasin endale seapõiest trummi ja mängisin seda päevad läbi. Muusikaarmastus tuli viiulit mängides.

Kolleeg Vanemuise päevilt Helend Peep on aga öelnud: Tema lauluhääl oli rohkem retsitatiivne, kuid tal oli väga hea diktsioon, millega ta nii „Vanemuises“ kui hiljem „Estonias“ väga hästi läbi löi.

Endel Pärnale mõeldes kerkib kõigile, kes teda mäletavad, silme ette ikka mõni tema kehastatud operetimiljonär, silindri ja valgete kinnastega härrasmees, kes kannab muu hulgas oskuslikult ja elegantselt monoklit ning

klöbistab stepikingi. Hea operett on ilu, kergus, situatsioonikoomika ja kindlasti ka esimene armastus, on tunnistanud Endel Pärn ise. Juba eesriide avanemisega peab operetist saali hoovama šampanja lõhna. Operett peab „haisema“ rikkusest! Ja operetti peab tegema hea tujuga!

Operetižanr on alati olnud publiku hulgas väga menukas ning Endel Pärn alustas oma lavakarjääri ajal, mil see tänaseks juba ajalukku kadunud maailm oli veel oma viimases õitsees. See oli laia joone ja väarikate persoonide aeg, mis dikteeris ühtlasi ka omad eeskirjad: Ärge tantsige viini valsi asemel viina valssi, ise aru saamata, kui naljakas see on. Viini valss – see on šampanja (mitte šampus) ja ammugi mitte viru valge mulgikapsastega. Ärge unustage seda laval, saalis ja vaheajal teatripuhvetis. Selline oli Endel Pärna tõdemus.

Pärna tulek lavale oli alati aplombiks, on leidnud lavastaja Ago-Endrik Kerge. Pärnas oli ka heas mõttes snobismi. Ta ei kandnud hästi ainuüksi frakki, vaid ka tumedat ülikonda, heledat ülikonda, kaabut, mantlit, portfelli, jalutuskeppi, silindrit, kindaid. See oskus aga ei tule niisama lihtsalt. Enne kui frakki või mis tahes ülikonda selga panna, peab selleks valmis olema. Oskus frakki või ülikonda kanda oleneb mitmesugustest momentidest: kehahoiakust, vaimususest, liikumis- ja väljendusoskusest, mis kõik on õpitavad.

Endel Pärn ise on selle kohta pajatanud aga järgmist, mida on ehk kasulik kõrva taha panna igal noorel frakikandjal laval: Miks minul frakis ja mundris parem tunne on kui ülikonnas, ma ei tea. Aga miks viinlasel kogu aeg frakk seljas on? Sellepärast, et ta tantsib vahetpidamata valssi. Kuidas eestlane frakki kandes hea enesetunde saab, on väga lihtne seletada. Tuleb seista vasak jalg kümme sentimeetrit paremast eespool ja parem õlg kergelt

peapöördes vasakule. Käed vabalt rippu ja kallutada end õige veidi ettepoole – siis on kuradima hea enesetunne. Proovige seda vaikselt nurga taga ja frakita... Selle kuldse lavatõe päris Endel Pärn Agu Lüüdi-kult.

Estonia teatri meessolistide kauaegne legendaarne riietaja Lilli Birke on aga tõdenud: Pärn hoidis oma ülikon-di, kostüüme ja frakki. Noored istuvad frakis, jalg üle põlve. Pärn oli vaheajal hommikumantlis. Kui ta frakis kohtvil käis, jõi ta seda püsti seistes, sest Pärn ei istunud kunagi frakis. Ta tegi seda ainult laval ja nii oskuslikult, et püksid ei kortsunud. Ise ütles mulle, et näe, Birkekene, istuvad frakipükstes ja pärast on püksisääred nagu vihmaveetorud.

Endel Pärna garderoobikaaslane, ooperisolist Mati Palm on aga meenu-tanud: Nägin, kuidas Pärn juba garde-roobis valmistas oma rolli ette. Kui palju ta ühte ja sedasama kordas! Pärn suhtus rangelt ja lugupidavalt nii oma kostüümi, rekvisiiti kui ka teistesse esemetesse, mis olid garderoobis. Näiteks, pärast harjuta-mist sulges ta alati klaveri kaane... Ta võt-tis aeglaselt grimmi maha ja mõtles ilmselt osa järelelule. Temalt õppisin ka seda, et teatrist lahkudes käi ikka tööplaanu juurest läbi ja vaata veel kord üle, missugused on järgmise päeva ülesanded.

Läbi ja lõhki teatriinimesena oli En-del Pärn täis ka igasugu krutskeid, mida ta siis igal võimalikul hetkel lendu lasi. Marvi Taggo on kirjutanud oma raamatus: Pärn otsis ja proovis elus ja teostas laval. Pärna teod kisendasid elu huumori järele. Kord võtnud ta teatri sei-nalt tuletõrjevooliku ning hakanud seda keerama. Vesi pääses lahti ja voolikust tulev juga tabas dirigenti, kes parajasti läks oope-rit juhutama, ning veel ka mõnd primadon-nat... Hiljem direktor olevat küsinud, miks sa seda tegid, Pärn... Pärn vastanud, et seal

oli kirjas, et vahetevahel tuleb seda proovi-da. Tema proovinudki. Töötas küll!

Marvi Taggo armastas hea parodis-tina mulle sageli Tiit Kuusikut järele teha, kuidas too olevat koridoris alati hütüdnud kõva häälega: „BIRKEE-E!“ Seda teadsid teatris kõik, et maestro Kuusiku riietaja Lilli Birke perekonna-nimi sisaldab kõiki neid vajalikke vo-kaale, millega hääle „maski“ saab. Üks-kord kuulnud Lilli, et ka Pärn hütüab: „Bir-kee-e!!!“ Mõtlesin, et lähen vaatama. Ma teadsin küll, et Pärn teeb oma tükke: nüüd teeb ta Kuusikut järele. Küsisin, et kas härra Pärnal on mind vaja või tuli häääl maskist maha. Pärn kiitles, et ainult Kuu-sikul võib häääl maskist „maha kukkuda“, aga tema häääl on püsinud eluaeg maskis, eriti siis, kui ta Vivaldit laulab. Ainult et Vivaldit pole ta kunagi laulnud. Pärn nõu-dis saapaid, sellepärast ta oli mind hütüd-nudki. Aga saapaid selles tükis Pärnal vaja ei läinudki...

Ühes heas teatris on järjepidevus alati oluline olnud ning vanemad kol-leegid on ikka ja jälle pidanud noori verisulis algajaid õigele teerajale juha-tama. Sageli võib aga juhtuda, et noo-rem tegija ei pea vanema tõekspidamisi millekski ning hakkab teatris oma eeti-kat kujundama. Meie ühiskonnas on hetkel loosungiks noorus ja läbilöögi-võime, mida järgitakse aeg-ajalt üsnagi julmalt, ning eakas ja elukogemustega inimene kui kaubamärk pole praegu just väga moes. Ent elukogemusega kujuneb ju välja isiksus ja tulevad juur-de värvid, mida noores inimeses para-ku lihtsalt veel ei ole. Rõhuasetused on sageli mõne inimese üksikutel hetke-omadustel, millel tihtipeale ei ole aga sügavat tagapõhja. Sestap arvavad-ki paljud noored, et tee tippu on kerge ja sillutatud kalliskividega, mida peab vaid õigel ajal üles noppima, suutma-

Dale Wassermani ja Mitch Leigh' „Mees La Manchast”. Estonia, 1971. Aldonza/ Dulcinea – Helgi Sallo, Cervantes / Don Quijote – Georg Ots ja Teener / Sancho Panza – Endel Pärn.

Foto ETMMi kogust

ta kahjuks vahel aru saada, et nende võimekusel polegi ehk sellist haaret ja isikupära, millele suudaks värvi anda vaid aeg...

Endel Pärn on veidi teravalt öelnud: Noored ütlevad tihti, et neil on diplom. Toogu see diplom siis lavale. Aga see diplom ei tee seal midagi ära. Noored näitlejad käivad ringi, püksid jalas nagu „korgitserid”, ise üleni karvades. Tulevad õpetama, et härra Pärn, nii on moodne. Võib-olla on väga moodne, kui näitleja käib üleni habemesse kasvanult, ma ei tea! Aga teatris on olnud alati nii, kui on habet vaja, siis kleebitakse habe sulle ette. Põlvini habemes käib ükskõik kes, aga mitte näitleja. Peab tundma teatri eetikat. Ja kui naine tuleb lavaproovi, velvetpüksid jalas, siis ärgu imestagu, et hiljem heidetakse talle ette, et oska tualetti kanda.

Jah, põlvkondadevaheline mittemõistmine on olnud päevakohane teema igal ajal.

Teater on julm. Noorele näitlejale, kes unistas operetiprimadonna kuulsusest, ütles vana inspitsient: „Teater on hullumaja ja operett on marutõbiste osakond...”

Häda on selles, et noored on kõik muidu väga suured näitlejad. Ainult et mõned neist midagi ära ei tee. Mõni jääb laval seisma nagu pulk ja valmis! Lüüdik ütles, et laval peab olema vaba, aga vabadus pole lodevus.

Mina tulen teatrisse kaks tundi enne etenduse algust. Noorel artistil aega küll: jõuab viimasel minutil, lõõsutab ja siis läheb lavale... Noh ja nüüd ütlete, et olen vana ja ei tea midagi...

Mõni noor solist on sageli arvanud, et kogu teater algab temast ja lõpeb te-

maga. Kui tema juba lavale tuleb, siis see ongi sündmus ja teater valmis. Ma olen eluaeg teatris töötanud, aga ma ei ole näinud teatrit kostümeerijata, lavatöölistera, koorita, orkestrita. Sina mängid oboed, tema rahvast – võta need teatrist ära ja mis järele jääb? Nii on tõdenud Endel Pärn. *Prenjäärid, priimad, aga teatrit ei ole.*

Peale suure hulga lavarollide lõi Endel Pärn palju säravaid osi ka televisioonis ja kinolinal. Ta ise on selle kohta öelnud järgmist: *Mulle on milligipärast jäänud niisugune mulje, et filmis on vaja mängida nappide vahenditega: lihtsalt ja tõsiselt. Ega filmis mängimine mulle eriti ei meeldi. Tohleta seal võtteplatsil grimmi all tundide kaupa. Enne võetakse see, mis lõpus tuleb, ja lõpuks tuleb vahepealne osa. Tapab! Tüütu! Aga, noh, mak-savad... Ükskord mängisin sakslast, läksin pausi ajal igavusest Pirita metsa jalutama. Filmis oli mul munder seljas. Pirital tulid mulle vastu vene naised ja kohkused: „Oi, gospodi, sakslased jälle sees!”*

Ita Ever, kellega nad mängisid koos filmis „Pimedad aknad”, on meenutanud: *Teda oli võtteplats täis ja Endel ei „surnud ära” ka siis, kui öeldi: „Mootor! Kaamera!” Vastupidi, ta tegi siis topelt-hästi ja ei mingit kaamerapalavikku. Ja mis puutub karakteritesse, siis arvan, et Endel kuulub selliste näitlejate hulka nagu Ants Eskola, kes elust enesest võtab... vana Panso ütles ikka, minge tänavale, seal näete elu, näete karaktereid... ja Pärnal on minu arvates lausa sünnipärane anne karaktereid tabada.*

Aga milles seisnes siis Endel Pärna lavafenomen? Anname siinkohal sõna veel kord neile näitlejatele, kes temaga samal ajal lavalaudu jagasid.

Pärn ei olnud väline ümberkehastuja, on öelnud Ago-Endrik Kerge, kelle lavastajakäe all valmis muide ka üks Pärna omapäraseim lavaosa, Franta sõnatu

kuju Smetana ooperis „Müüdnud mõrsja”. *Ma ei saa öelda, et toimus metamorfoos ja ma ei tundnud ära, et see on Endel Pärn. Kui Pärn suu lahti tegi, oli ta Pärn, keda ei saanud kellegagi ära segada. Pärn jäi Pärnaks. Aga see Endel Pärn võis olla traagiline, farsilik, koomiline, lõbus, nukker jne. Värvipalett oli meeletult rikas. Ma ei tea, kas tema puhul on õige kasutada väljendit Pärna nipid...! Nipp on ju puänt. Ma ei tea neid puänte, mida Pärn kasutas nelikümmend aastat tagasi. Ei mäleta ka neid puänte, mida ta kakskümmend aastat tagasi kasutas. Aga ma mäletan, et need puändid, mida mina nägin, ei kordunud. Ja mulle tundub, et juhul kui Pärnal oli, ütleme, kakssada puänti, siis nende taga oli kindlasti veel kaks tuhat võimalust.*

Linda Rummo, kes oli Endel Pärna kehastatud keelteprofessor Henry Higginsile lilleneiu Elizaks Estonia teatri esimeses muusikalis „Minu veetlev leedi” 1963. aastal, on tunnistanud: *Endel oli üdini artist. Intensiivne näitleja, kes ei „kukkunud” hetkegi ära. Kui ta oleks hetkeks ära langenud, osa pinge hetkeks kadunud, poleks see enam olnud see Higgins. Kui me koos mängisime, oli tema silmades ja olemuses ikka väljakutse, umbes nii, et härrased, me püsime veel sadulas. Endliga koos tekkis niisugune usaldus ja kaasaminek, tunne, et võiksime tantsida kuristikel...*

Ja talle omase tundliku tabavusega on tõdenud Ülle Ulla: *Endel Pärn oli selles teatris, kus olid olnud Paul Pärna, Ants Eskola, Kaarel Karm, Milvi Laid. Ja kui nägin Endel Pärna teatris liikumas, tundsin, et ta kannab endaga kaasas seda hõngu, mis on teater minu kujutlustes. Et nii laval kui ka lava taga ei oleks näitleja liiga lihtne inimene... Et näitleja respektierib teisi näitlejaid. Et näitleja peaks lugu lavast ja teater algaks juba teatriuksest sisse tulemise ja jalgade pühkimisega. Ja kui me sellest kaugelt*

oleme jäänud ja päev-päevalt veelgi enam eemaldume, siis Endel Pärn oma täpsuse ja korrektsusega oli erinev meist kõigist.

Kust ammutas Endel Pärn oma jõudu ja energiat, et särada elu- ja lava laudadel. Oma kodust ja abikaasast Leidast, kes oli oma sageli kapriisse ja tundliku artistist abikaasa alatine tugipunkt ning kes aitas säraval operetikoomikul tulla võitjaks ka raskes võitluses vägijookide liigpruukimisega. Mis hinnaga see kõik saavutati, võib vaid aimata, ning millist hingejõudu ja jäagitut pühendumust see kõik nõudis.

Endel Pärna tütar Aino Pärn on meenutanud: *Ema ütles küll, et inimesed tulevad ja ahhetavad: „Küll teil, proua Pärn, on tore ja lõbus mees! Küll teil võib kodus lõbus olla!” Ja muidugi, kui meil olid külalised, ilmus välja kavalier, tõmbas näolihased pingule ja oli daamide vastu eriti tähelepanelik. Muudel aegadel aga pidi kodus olema rahu ja vaikus, sest õhtul on etendus. Ja kui ema küsis, miks sa kodus meiega nalja ei tee, ütles isa, ega ma teatris ei ole. Toidu üle armastas ta tihti norida: „Miks see toit niimoodi on tehtud? Minu ema tegi teistmoodi... Värskeid kurke tuleb peksta soola ja äädikaga kausi ja taldriku vahel...” Kui me juhtusime küsima, kas toit meeldib, parandas isa – mismoodi saab toit meeldida. Meeldida saab naine, aga toit maitseb. Küsige õigesti! Vahel tegi ta ise nalja, sellel supil on ilus profiil...*

Endel Pärna abikaasa Leida lahkus süütilmast 3. juulil 1986. aastal pärast pikka vägikaikavedamist raske haigusega. Samal päeval lahkus päeva pealt teatrist ka Endel Pärn..., kellelegi sõnagi ütleмата, grimmikarbita ja tööraamatut välja võtmata...

Mul on hinges nukrus ja ma tunnen, et iga elatud päev on nüüd kingitus.

Endel Pärn siirdus siit igaviku raudadele 24. aprillil 1990.

Tänavu aprillis tähistas Endel Pärna kauaaegne koduteater Estonia maest-ro 100. sünniaastapäeva kahevaatuse-lise operetigalaga, mis kandis pealkir-ja „Endel Pärn 100. Mees monokliga”, milles Neeme Kuninga lavastajakäe all astus üles tänane põlvkond operetite-gijaid. Endel Pärna lavakolleegidest oli sellesse kaasatud vaid Väino Puura.

Tabasin end ettevalmistavates proovides kummaliselt mõttelt: mis seos on küll Endel Pärnal kõigi nende inimestega, kes praegu laval askelda-vad ja esinevad? Kas ja kuidas sobiks Pärn praegusesse Estoniasse, mis kan-nab juba aastaid rahvusoperi väärikat nimetust?

Iga näitlejat tuleb vaadelda tema enda ajas ja laskem ka Pärnal jääda praegusi tegemisi ja toimetamisi sei-rama läbi oma kuulsa monokli. Vaata-mata kõigele pidi ta olema üks õnnelik inimene, sest tal oli võimalus sammuda oma teatriteed koos isiksustega, kes kujundasid Estonia nägu selle algaas-tatel ja ka hiljem, Nõukogude okupat-siooni vastuolulisel ajajärgul. Vaata-mata raudsele eesriidele oli see aeg, mil Estonia teater võis välja panna igas hääleliigis mitu koosseisu soliste, oma-des samas ka äärmiselt mitmekihilist ja isiksusterohket operetitruppi, mille üks eredamaid liikmeid oli meie prae-guse loo peategelane.

Kui saaksime küsida Endel Pärna arvamus selle kohta, ütleks ta oma sarmika naeratusega, silmad kavalalt helkimas: *Ja kui uuesti alustada saaksin, hakkaksin jälle – näitlejaks. Mida muud ma oleksin teinud...*

Kirjutis toetub Marvi Taggo mono-graafiale „Endel Pärn: operetiprofes-sor” (Tallinn: Faatum, 1998).